

48. Olimpiada Chemiczna

Etap I

Zadania teoretyczne

ZADANIE 1

Roztwory buforowe w analizie

Systematyczny tok analizy jakościowej kationów polega na wydzieleniu określonych grup tych jonów w postaci trudno rozpuszczalnych osadów, a następnie identyfikacji poszczególnych kationów w ramach grupy. Przy takim sposobie postępowania pierwszy etap analizy mieszaniny kationów: Ba^{2+} , Sr^{2+} , Mg^{2+} i K^+ polegałby na wydzieleniu trudno rozpuszczalnych węglanów BaCO_3 i SrCO_3 . Wartość pH roztworu powinna być wysoka, jednak możliwość jej zwiększania jest ograniczona. Dlatego takie rozdzielanie przeprowadza się w obecności roztworów buforowych zapewniających optymalną wartość pH roztworu.

1. Dlaczego wartość pH przy wytrącaniu BaCO_3 i SrCO_3 powinna być możliwie wysoka? Jakie zjawisko powoduje, że wartość ta nie może być zbyt duża?
2. Jaki procent początkowej zawartości jonów Mg^{2+} (przy początkowym stężeniu tych jonów w mieszaninie równym $0,1 \text{ mol/dm}^3$) pozostanie w roztworze przy pH wynoszącym (a) 8; (b) 9 i (c) 9,5?
3. Spośród trzech wymienionych wyżej wartości pH wybierz tę, która będzie najlepsza dla wydzielenia BaCO_3 i SrCO_3 z mieszaniny kationów wymienionych w treści zadania. Jakich ilości (w gramach) stałego NH_4Cl i stałego NaOH należy użyć, aby przygotować 200 cm^3 roztworu buforowego o takiej wartości pH, przy założeniu, że stężenie formy kwasowej buforu wyniesie 1 mol/dm^3 ?

Iloczyn rozpuszczalności $\text{Mg}(\text{OH})_2$, $K_{s0} = 2 \cdot 10^{-11}$.

Stała dysocjacji kwasowej NH_4^+ , $K_a = 6,3 \cdot 10^{-10}$

Masy molowe: H: 1, N: 14, O: 16, Na: 23; Cl: 35,5 g/mol

ZADANIE 2***Optycznie nieczynny disacharyd***

W wyniku reakcji hydrolizy nieredukującego, nieczynnego optycznie disacharydu **I** otrzymuje się dwie aldoheksozy **II** i **III**, które wykazują takie same właściwości fizykochemiczne z wyjątkiem dokładnie przeciwnych wartości skręcalności właściwej. Po hydrolizie całkowicie zmetylowanego disacharydu uzyskuje się dwie 2,3,4,6-tetra-O-metylowe pochodne **IV** i **V**, które znów różnią się od siebie tylko wartością skręcalności optycznej (wartości równe co do liczby, przeciwne co do znaku). Redukcja **II** oraz **III** prowadzi do uzyskania takiego samego alditolu **VI** (heksano-1,2,3,4,5,6-heksaolu), nieczynnego optycznie (forma mezo). Związek **II** poddany reakcji skrócenia łańcucha węglowego tworzy aldopentozę szeregu D, z której w wyniku redukcji powstaje czynny optycznie alditol **VII** (pentano-1,2,3,4,5-pentaol). Wiedząc, że w disacharydzie konfiguracje przy obu anomerycznych atomach węgla są typu α , podaj:

- a) wzory łańcuchowe Fischera aldoheksoz **II** i **III**;
- b) wzór łańcuchowy Fischera alditolu **VI**;
- c) wzór łańcuchowy Fischera alditolu **VII**;
- d) wzory perspektywiczne Hawortha produktów hydrolizy zmetylowanego disacharydu **IV** i **V** (w postaci anomerów α);
- e) wzór perspektywiczny Hawortha disacharydu **I**.

ZADANIE 3**Obliczenia termochemiczne i energia wiązań**

Specyficzne właściwości aromatycznych związków organicznych wynikają z delokalizacji elektronów wiązań π w obrębie ich cząsteczek. Różnica między energią elektronów dla *teoretycznej* struktury ze zlokalizowanymi wiązaniami podwójnymi i dla *rzeczywistej* struktury elektronowej związku aromatycznego nosi nazwę *energii rezonansu*. Bez wykonywania złożonych obliczeń kwantowo-chemicznych energię tę można wyznaczyć z danych termochemicznych, aby przekonać

się, jak istotny jest efekt rezonansu dla trwałości cząsteczki.

Entalpia spalania ciekłego *o*-ksylenu (*o*-dimetylobenzenu) do gazowego CO₂ i ciekłej wody wynosi -4569 kJ/mol. Entalpia parowania *o*-ksylenu jest równa 37 kJ/mol. Entalpie innych procesów podane są w Tabeli 1.

Tabela 1

Proces	ΔH [kJ/mol]
Spalanie C _(grafit) do CO _{2(g)}	-394
Spalanie H _{2(g)} do H _{2O(c)}	-286
Dysocjacja H _{2(g)} do gazowego atomowego wodoru	436
Sublimacja grafitu do gazowego atomowego węgla	715

Z kolei na podstawie innych danych termochemicznych można wyznaczyć energie (entalpie) wiązań C-C, C=C oraz C-H, zestawione w Tabeli 2. Są to bezwzględne wartości entalpii uwolnionej przy tworzeniu danego wiązania ze swobodnych, izolowanych atomów w stanie gazowym.

Tabela 2

Wiązanie	Entalpia [kJ/mol]
C-C	346
C=C	610
C-H	413

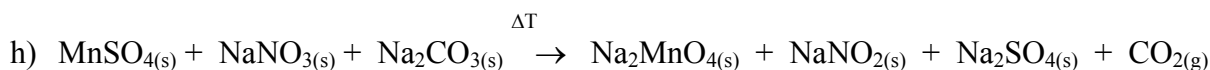
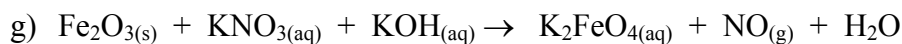
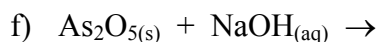
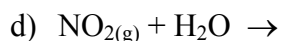
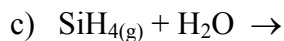
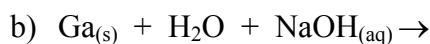
1. Napisz równanie reakcji przejścia hipotetycznej przykładowej struktury Kekulégo *o*-ksylenu w rzeczywistą strukturę aromatyczną.
2. Oblicz molową entalpię powstawania gazowego *o*-ksylenu o rzeczywistej strukturze cząsteczki z gazowego atomowego węgla i gazowego atomowego wodoru (z dokładnością do 1 kJ/mol).
3. Oblicz molową entalpię powstawania hipotetycznego gazowego *o*-ksylenu o strukturze Kekulégo z tych samych substancji, które podane są w p. 2 (z dokładnością do 1 kJ/mol)

4. Oblicz entalpię rezonansu dla *o*-ksylenu i porównaj ją z danymi z Tabeli 1. Oceń, czy stabilizacja cząsteczki aromatycznej przez efekt rezonansowy jest znacząca.

ZADANIE 4

8 reakcji nieorganicznych

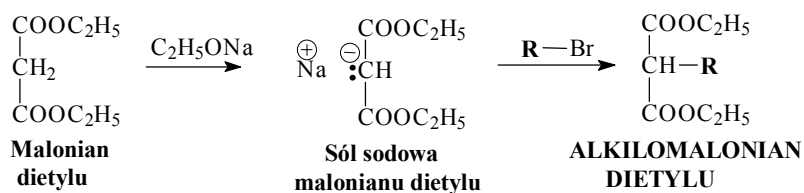
Uzupełnij równania reakcji a) – f) oraz nazwij w nich substraty oraz produkty (wszystkie nie będące substancjami prostymi lub wodą). Reakcje a), b), e), f) zapisz dodatkowo w postaci jonowej. Zbilansuj reakcje g) i h). Podaj odpowiednie równania cząstkowe.

ZADANIE 5

Malonian dietylu - substrat do syntezy kwasów karboksylowych

Alkilowanie estrów kwasu malonowego za pomocą halogenków organicznych:

znajduje ważne zastosowanie w syntezie kwasów karboksylowych, z którą zapoznasz się rozwiązując następujące zadanie.

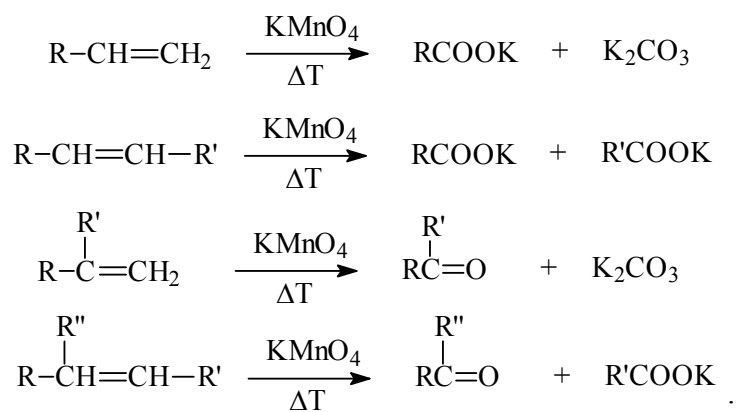
W wyniku alkilowania malonianu dietylu bromkiem allilu ($\text{CH}_2=\text{CHCH}_2\text{Br}$) otrzymano związek

A, który ogrzewano następnie z wodnym roztworem NaOH, otrzymując – po zakwaszeniu mieszaniny reakcyjnej – związek **B**. Związek **B** pod wpływem ogrzewania ulega rozkładowi na dwa związki: **C** i gazowy związek **D**. Związek **C** reaguje z wodorowęglanem sodu z wydzieleniem CO₂, zaś jego analiza elementarna wykazuje 60,00% węgla i 8,00% wodoru. Gęstość par związku **C** jest 3,125 razy większa od gęstości tlenu. W wyniku utlenienia związku **C** nadmanganianem potasu na gorąco (jest to reakcja, która przebiega z całkowitym rozerwaniem podwójnego wiązania - patrz: uwagi na końcu tekstu) otrzymuje się - po zakwaszeniu - kwasy butanodiowy.

1. Podaj wzory substancji **A**, **B**, **C** i **D**. Odpowiedź uzasadnij
2. Podaj nazwę systematyczną substancji **C**
3. Wykorzystując podaną wyżej metodę, zaproponuj syntezę kwasu heptanodiowego z wykorzystaniem malonianu dietylu.

UWAGI

1. W obliczeniach masy molowe węgla, wodoru i tlenu należy zaokrąglić do liczb całkowitych.
2. Alkeny pod wpływem KMnO₄ na gorąco ulegają następującym reakcjom

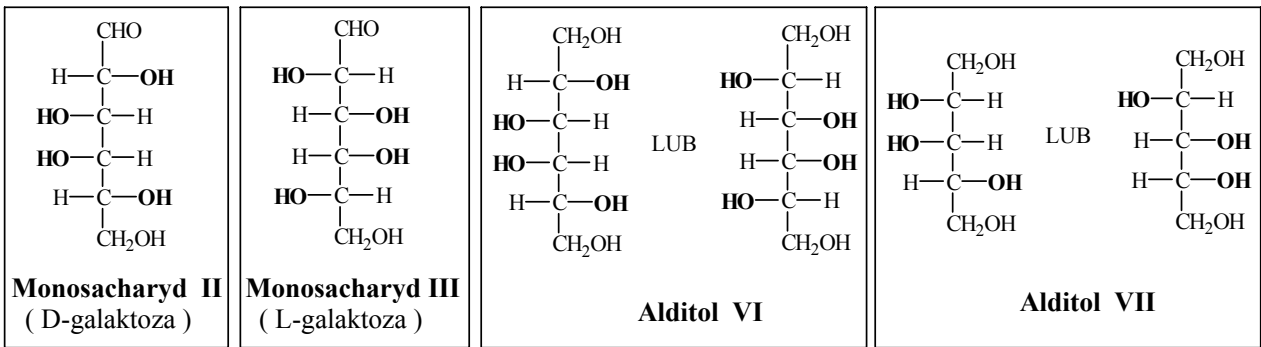

ROZWIĄZANIA ZADAŃ TEORETYCZNYCH**ROZWIĄZANIE ZADANIA 1**

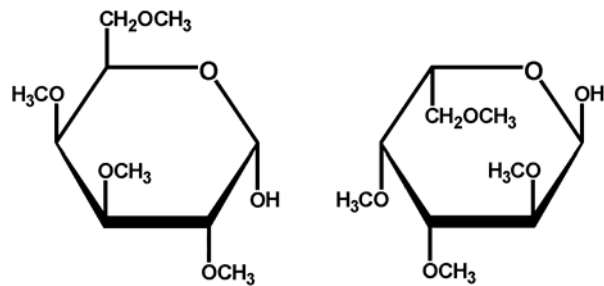
1. Węglany są anionami słabego kwasu, dlatego ze wzrostem pH stężenie nieprotonowanych jonów węglanowych (CO_3^{2-}) będzie wzrastało. W rezultacie efektywność wytrącania węglanów będzie się zwiększać. Podwyższanie wartości pH roztworu jest ograniczone możliwością wytrącenia osadu $\text{Mg}(\text{OH})_2$.
2. Przy określonym pH stężenie jonów OH^- wyniesie: $[\text{OH}^-] = 10^{\text{pH}-14}$, a najwyższe dopuszczalne stężenie wolnych jonów Mg^{2+} obliczymy z równania: $[\text{Mg}^{2+}] = K_{s0}/[\text{OH}^-]^2$. Dla punktów (a) – (c) obliczone $[\text{Mg}^{2+}]$ wynoszą odpowiednio: 20; 0,20 i 0,02 mol/dm³. Oznacza to, że przy pH=8 oraz 9 nie następuje wytrącanie osadu, a przy pH = 9,5 w roztworze pozostanie $(0,02/0,1) \cdot 100\% = 20\%$ początkowej zawartości Mg^{2+} .
3. Wybieramy pH=9 jako najwyższą wartość, przy której jeszcze nie wytrąca się osad $\text{Mg}(\text{OH})_2$. Należy więc przygotować bufor amonowy ($\text{NH}_3 + \text{NH}_4^+$) o pH = 9. Wartość pH buforu opisuje równanie: $\text{pH} = \text{pK}_a + \log([\text{NH}_3]/[\text{NH}_4^+])$. Przyjmując, że $\text{pK}_a = 9,2$ i $[\text{NH}_4^+] = 1 \text{ mol/dm}^3$, można obliczyć $[\text{NH}_3] = 0,63 \text{ mol/dm}^3$. Bufor można utworzyć przez zmieszanie NaOH z nadmiarem NH_4Cl . Przebiegnie wówczas reakcja: $\text{NH}_4^+ + \text{OH}^- \rightarrow \text{NH}_3$, ilość moli powstałego NH_3 jest równa ilości moli wprowadzonego NaOH. Dlatego potrzebne ilości moli wynoszą dla NaOH: $0,63 \text{ mol/dm}^3 \cdot 0,20 \text{ dm}^3 = 0,126 \text{ mola}$; dla NH_4Cl : $(0,63 + 1) \text{ mol/dm}^3 \cdot 0,2 \text{ dm}^3 = 0,326 \text{ mola}$. Ponieważ masy molowe wynoszą 40 i 53,5 g/mol, odpowiednio dla NaOH i NH_4Cl , należy rozpuścić 5,04 g NaOH oraz 17,4 g NH_4Cl w wodzie i dopełnić objętość do 200 cm³.

ROZWIĄZANIE ZADANIA 2

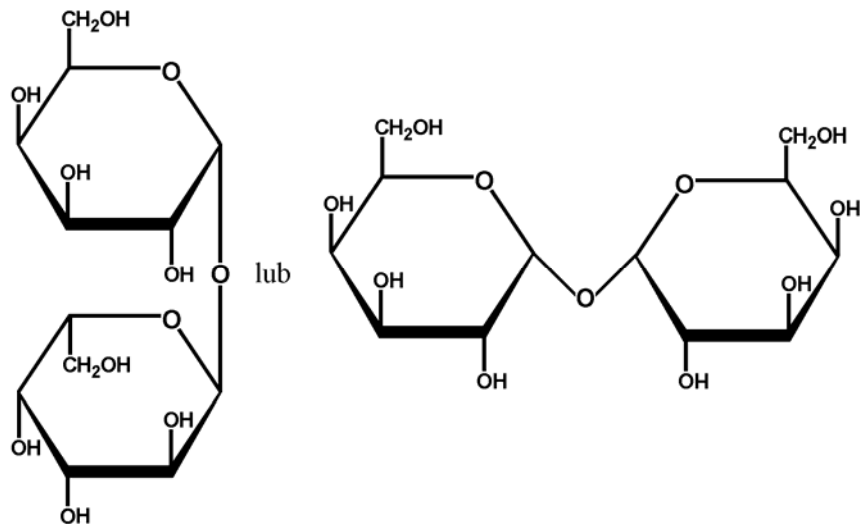
a - c) wzory łańcuchowe Fischera związków: **II**, **III**, **VI** i **VII**:

d) wzory perspektywiczne Hawortha związków: **IV** i **V** (w postaci anomerów α):

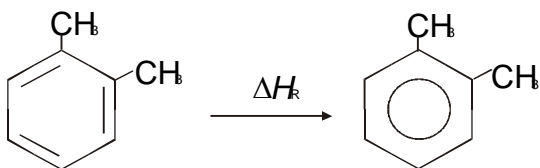

e) wzór perspektywiczny Hawortha disacharydu **I** :

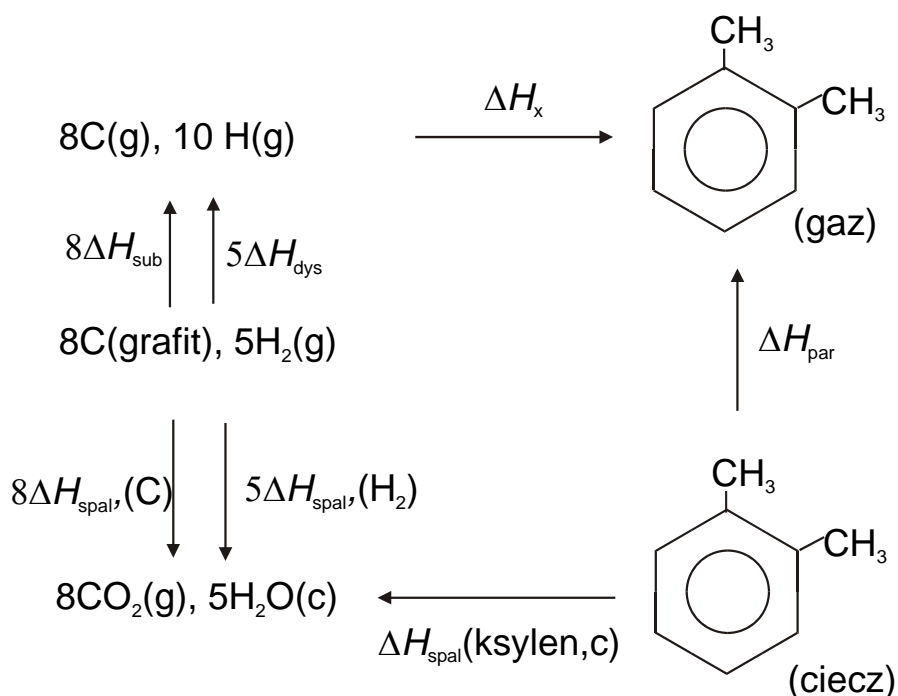

ROZWIĄZANIE ZADANIA 3

1. Równanie reakcji:

2. Entalpię powstawania ksylenu o rzeczywistej, aromatycznej strukturze cząsteczki, z gazowych atomów węgla i wodoru można obliczyć z następującego cyklu termodynamicznego:

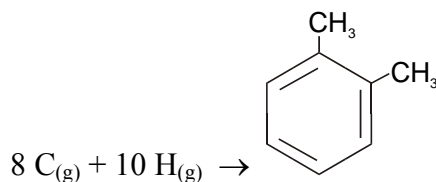

$$\Delta H_x = \Delta H_{\text{par}}(\text{ksylen}) - \Delta H_{\text{spal}}(\text{ksylen}) + 8 \times (\Delta H_{\text{spal}}(\text{grafit}) - \Delta H_{\text{subl}}(\text{grafit}))$$

$$+ 5 \times (\Delta H_{\text{spal}}(\text{H}_2) - \Delta H_{\text{dys}}(\text{H}_2)) = 37 - (-4569) + 8 \times (-394 - 715) + 5 \times (-286 - 436) =$$

$$= -7876 \text{ kJ/mol.}$$

3. Hipotetyczna cząsteczka o-ksylenu o strukturze Kekulégo zawiera trzy wiązania C=C, pięć wiązań C-C oraz dziesięć wiązań C-H. Entalpie wiązań podane w Tabeli 2 odnoszą się do tych samych substratów, dla których należy obliczyć entalpię powstawania struktury Kekulégo. Stąd szukana molowa entalpia powstawania hipotetycznego o-ksylenu:

jest sumą entalpii wiązań:

$$\Delta H \text{ (Kekulé)} = 3\Delta H(\text{C}=\text{C}) + 5\Delta H(\text{C}-\text{C}) + 10\Delta H(\text{C}-\text{H}) = 3 \times (-610) + 5 \times (-346) + 10 \times (-413) =$$

$$= -7690 \text{ kJ/mol}$$

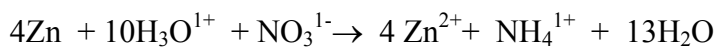
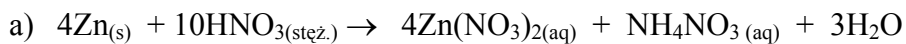
Należy przy tym pamiętać, że w tych obliczeniach wartości entalpii wiązań są ujemne, ponieważ w procesie tworzenia wiązań entalpia (energia) jest uwalniana, co podkreślono w treści zadania.

4. Entalpia rezonansu dana jest różnicą:

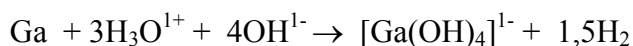
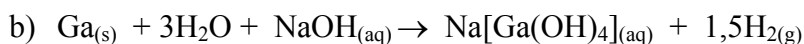
$$\Delta H_R = \Delta H_x - \Delta H \text{ (Kekulé)} = -7876 - (-7690) = -186 \text{ kJ}$$

Otrzymana wartość molowej energii rezonansu jest niewiele niższa (co do wartości bezwzględnej) od molowej entalpii spalania wodoru w tlenie, znanego jako istotne źródło energii. Zatem stabilizacja cząsteczek aromatycznych przez efekt rezonansowy (delokalizacji elektronów) jest związana z istotnym efektem energetycznym.

ROZWIĄZANIE ZADANIA 4

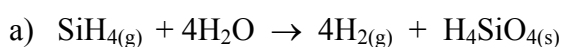
HNO₃ – kwas azotowy(V) ; **Zn(NO₃)₂** – azotan(V) cynku ; **NH₄NO₃** – azotan(V) amonu

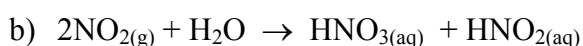
Dopuszcza się również: **NaGaO₂** lub **Na₃GaO₃**

NaOH – wodorotlenek sodu ; **Na[Ga(OH)₄]** – tetrahydroksogalan(III) sodu,

NaGaO₂ – dioksygalan(III) sodu, metagalany sodu, **Na₃GaO₃** - trioksygalan(III) trisodu, ortogalan sodu

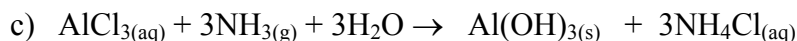

SiH₄ – silan, (krzemowodór, wodorek krzemu) ; **H₄SiO₄** - kwas krzemowy(IV), kwas ortokrzemowy

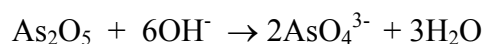
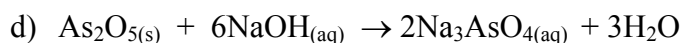

NO₂ – ditlenek azotu, dwutlenek azotu, tlenek azotu(IV); **HNO₃** – kwas azotowy(V);

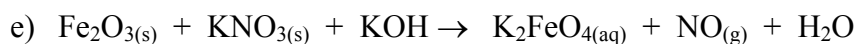
HNO₂ – kwas azotowy(III)

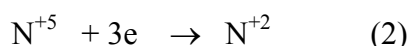
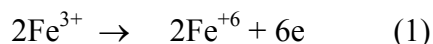
AlCl₃ – chlorek glinu(III), trójchlorek glinu, trichlorek glinu ; **NH₃** – azan, amoniak ; **Al(OH)₃** – triwodorotlenek glinu, wodorotlenek glinu(III) ; **NH₄Cl** – chlorek amonu

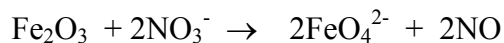
As₂O₅ – pentatlenek diarsenu, tlenek arsenu(V), pięciotlenek arsenu; **NaOH** – wodorotlenek sodu; **Na₃AsO₄** – arsenian(V) trisodu, arsenian(V) sodu

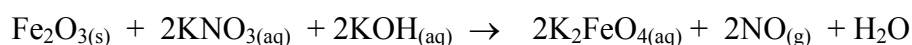
Sposób I

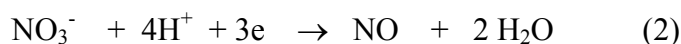
Po wymnożeniu (2) przez 2 i zsumowaniu otrzymujemy

Dobierając współczynniki z uwzględnieniem występowania w równaniu KOH i wody otrzymujemy:

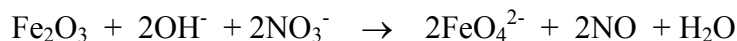
Sposób II

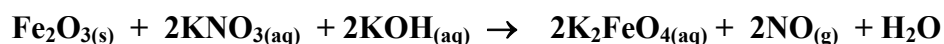
Po wymnożeniu (2) przez 2 i zsumowaniu otrzymujemy

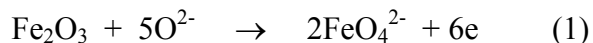
po uproszczeniu

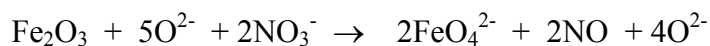
Widać, że reakcja powinna przebiegać w środowisku zasadowym. Ostatecznie więc:

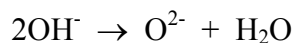
Sposób III

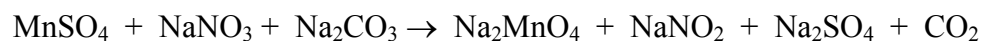
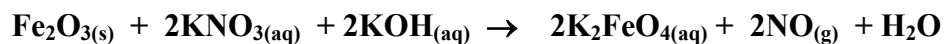
Po wymnożeniu (2) przez 2 i zsumowaniu otrzymujemy

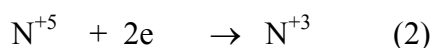
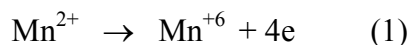
Po uproszczeniu widać, że reakcja powinna przebiegać w środowisku donora O^{2-} :

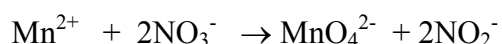
ostatecznie:

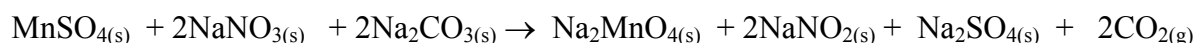
Sposób I

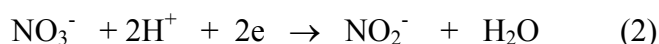
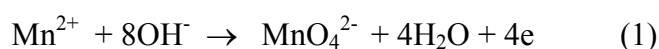
Po wymnożeniu (2) przez 2 i zsumowaniu otrzymujemy

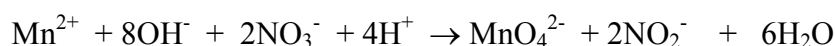
Dobierając współczynniki z uwzględnieniem występowania w równaniu Na_2CO_3 oraz CO_2 otrzymujemy:

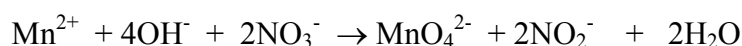
Sposób II

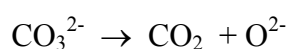
Po wymnożeniu (2) przez 2 i zsumowaniu otrzymujemy

Po uproszczeniu

Widać, że reakcja powinna przebiegać w środowisku zasadowym. Wydzielanie się CO_2 oraz brak wody po prawej stronie reakcji sugeruje, że zasadą jest jon CO_3^{2-} reagujący zgodnie z reakcją:

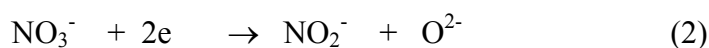

po usunięciu jonów OH^- , dobierając współczynniki z uwzględnieniem występowania w równaniu Na_2CO_3 oraz CO_2 otrzymujemy:

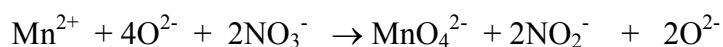

Sposób III

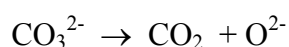
Po wymnożeniu (2) przez 2 i zsumowaniu otrzymujemy

Po uproszczeniu widać, że reakcja powinna przebiegać w środowisku donora O^{2-} .

Wydzielanie się CO_2 po prawej stronie reakcji sugeruje, że donorem tym jest jon CO_3^{2-}

zgodnie z reakcją:

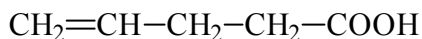
po wymnożeniu tego równania przez 2 uzyskujemy końcowy rezultat

W rozwiązaniu zadania 4 podane są różne metody uzgadniania równań reakcji redoks. W naszej opinii metody operujące fikcyjnymi formami, takimi jak np. Fe^{+6} czy Mn^{+6} są mniej godne polecenia niż postępowanie oparte na bardziej realnych połączeniach, np. FeO_4^{2-} , MnO_4^{2-} .

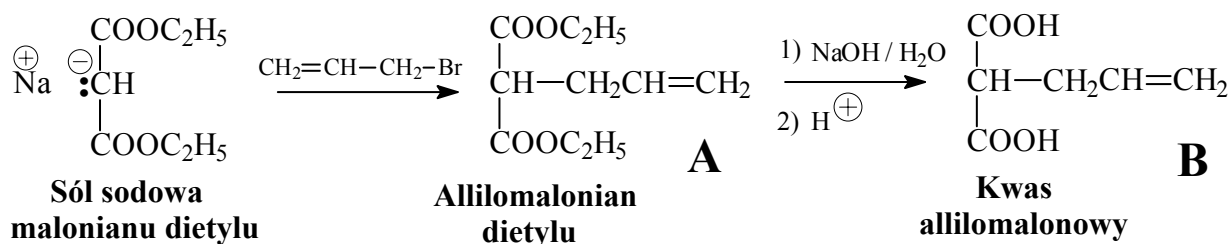
ROZWIĄZANIE ZADANIA 5

- Obliczamy masę molową związku C: $M = 3,125 \cdot 32 \text{ g/mol} = 100 \text{ g/mol}$
- Z danych analizy elementarnej otrzymujemy wzór elementarny: $\text{C}_5\text{H}_8\text{O}_2$. Ponieważ odpowiada mu masa molowa = 100 g/mol zatem jest to jednocześnie wzór sumaryczny związku C.
- Ponieważ związek C reaguje z wodorowęglanem sodu, zatem musi być kwasem karboksylowym. Ze wzoru sumarycznego związku C wynika, że kwas ten musi zawierać wiązanie podwójne lub pierścień, zaś z informacji o produkcie jego utlenienia wnioskujemy, że kwas ten zawiera wiązanie podwójne na końcu nierozgałęzionego łańcucha. Zatem związek C ma następującą budowę:

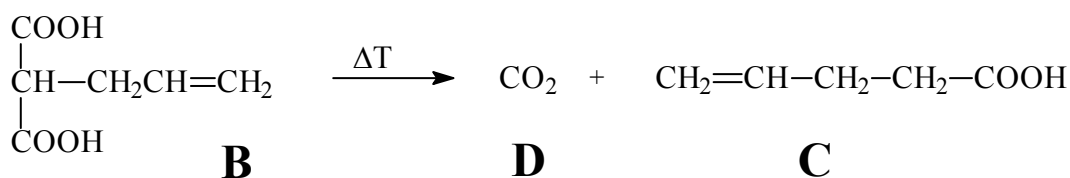

Kwas 4-pentenowy

- d) Ze schematu podanego we wstępie do zadania wynika, że związek A jest allilomalonianem dietylu. W wyniku jego ogrzewania z roztworem NaOH przebiega hydroliza grup estrowych prowadząc do powstawania soli disodowej kwasu allilomalonowego. Po zakwaszeniu mieszaniny reakcyjnej otrzymuje się kwas allilomalonowy.

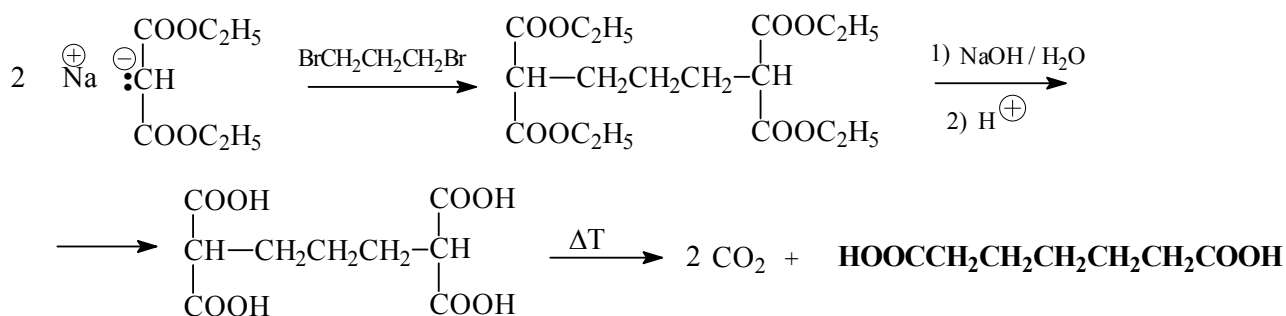

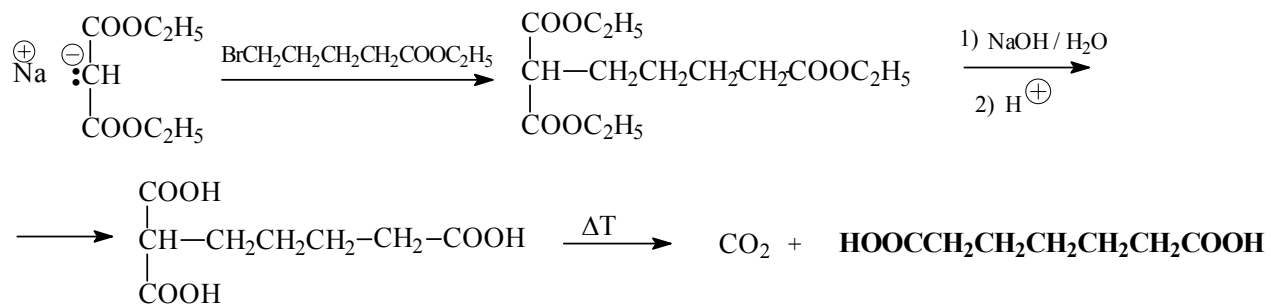
- e) Z porównania budowy związku B i związku C wynika, że gazowy związek D to ditlenek węgla, zaś reakcja rozkładu związku B to reakcja dekarboksylacji.

Do syntezy kwasu heptanodiowego należy użyć 1,3-dibromopropanu lub 5-bromopentanianu etylu.

Metoda I:

Metoda II:

Autorami zadań są: Zadanie 1 - Krzysztof MAKSYMIOUK, zadanie 2 - Janusz STĘPIŃSKI,
 zadanie 3 - Marek ORLIK, zadanie 4 - Zbigniew BRYLEWICZ, zadanie 5 - Tadeusz Mizerski